

Грицай І. С.,

Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”

ВПЛИВ КОНТЕКСТУ НА ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНІВ У ТВОРАХ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЗМІ

У статті розглянуто вплив нетехнічного контексту на переклад технічних термінів, а саме процеси термінологізації, детермінологізації та вилучення одиниць з контексту.

Ключові слова: термін, нетехнічний контекст, термінологізація, детермінологізація, вилучення слова.

В статье рассматривается влияние нетехнического контекста на перевод технических терминов, а именно процессы терминологизации, детерминологизации и опущения единиц.

Ключевые слова: термин, нетехнический контекст, терминологизация, детерминологизация, опущение слова.

The article deals with the influence of non-technical context on translation of technical terms, mainly the processes of term formation, determinologization and omission.

Key words: term, non-technical context, term formation, determinologization, omission.

З розвитком науки та техніки відбувається впровадження у мову все більшої кількості лексичних одиниць, що позначають предмети та явища, технології та процеси різних технічних та наукових галузей знань. Термінологічні одиниці проникають не лише у наукові трактати і технічні тексти, але й з'являються у нехарактерному для них середовищі функціонування – у творах художньої літератури та засобах масової інформації (ЗМІ). Все частіше автори залучають до художнього тексту терміни для не тільки для опису певних наукових явищ, предметів технічних галузей знань, але й для вираження характеристик героя, його уподобань та занять. У засобах масової інформації терміни найчастіше використовуються для опису технічних новинок, тенденцій та відкриттів у науковій сфері. Також термінологічна лексика широко вживається у різних науково-популярних передачах.

Проблемою функціонування термінів у художніх творах та засобах масової інформації займається чимало дослідників. Серед них Г.О. Абакумова, В.Л. Карпова, Т.В. Катиш, Т.К. Молодід, Є.В. Панаєва, О.Д. Пономарів та інші.

Актуальність теми статті визначається тим, що хоча функціонування термінів у художніх текстах та засобах масової інформації описане у багатьох роботах, мало уваги приділяється саме особливостям перекладу термінів у творах художнього стилю, оскільки вважається, що терміни є ознакою науково-технічного стилю. При перекладі термінів у художніх текстах та засобах масової інформації слід звертати значну увагу на контекст та стилістичні особливості тексту й відповідно до цього підбирати найбільш адекватний варіант перекладу, який не завжди може передаватися терміном в українській мові.

Метою статті є визначення впливу нетехнічного контексту на переклад технічних термінів і аналіз отриманих результатів.

Для дослідження були обрані такі твори художньої літератури як “Я, Робот” Айзека Азімова, “Війна світів” та “Машина часу” Герберта Уеллса англійською та українською мовами. Засоби масової інформації, як відомо, представлені друкованими виданнями та телевізійними програмами. Оскільки під засобами масової інформації часто розуміють друковані видання й напрямок дослідження перекладу термінів у друкованих ЗМІ не новий, це дослідження спрямоване на визначення впливу контексту на переклад термінів саме у телевізійних інформаційних програмах, тому що цей напрям майже не досліджується. Для дослідження були обрані англійські передачі, що несуть певну інформацію, а саме науково-популярні передачі “Top Gear” і “Mythbusters” та їх українськомовні відповідники.

Одним із чинників, що впливають на вибір відповідника при перекладі, як відомо, є контекст, особливо якщо йдеться про твори художньої літератури та засоби масової інформації. Враховуючи контекст, перекладач підбирає відповідник, який не повинен порушувати граматичну та змістовну цілісність тексту, а також який відповідає стилістиці тексту та несе в собі певне прагматичне значення. Термін є ознакою наукового стилю, тому в художній літературі й засобах масової інформації зустрічається не так часто. Термінологічні одиниці виконують номінативну функцію і є стилістично нейтральними, що зовсім не властиво художньому тексту та мовленню на телебаченні. Тому переклад таких одиниць здійснюється за допомогою певних граматичних та лексичних прийомів, направлених на адекватне сприйняття читачем/ слухачем перекладеного тексту.

Одним з таких прийомів є контекстуальна заміна, яка вживається тоді, коли існуючий відповідник не підходить для певного контексту і виникає потреба замінити термін іншим словом:

The Touareg has locking differentials and skid plates, and a low-range gearbox so it keeps rolling when things get military [7]. – У нього є блокування диференціалів, захист двигуна і понижена передача. Цей танк не боїться фронтних стежок [14].

Словосполучення *skid plates* перекладається українською мовою як *опорна плита зчпного пристрою*, але в даному контексті цей термін замінено на словосполучення *захист двигуна*, що робить простішим сприйняття інформації читачем або слухачем.

У ході дослідження було виявлено, що у випадку вищевказаної трансформації відбувається заміна терміну у двох напрямках: термін замінюється загальноживим словом, або іншою термінологічною одиницею. Заміна таких одиниць зумовлена контекстом, а саме для полегшення сприйняття й уникнення тавтологій, а також стилістичними особливостями тексту:

I thought you were supervising the installation of the new drive bar [6]. – А я думав, ти пильнуєш за монтажем нової силової шини [13].

The peculiar V-shaped mouth with its pointed upper lip, ... the evident heaviness and painfulness of movement due to the greater gravitational energy of the earth--above all, the extraordinary intensity of the immense eyes--were at once vital, intense, inhuman, crippled and monstrous [2, с. 65]. – Її дивовижний рот нагадував літеру "V", ... скутість рухів під дією земного тяжіння й особливо великі пильні очі – все це було огидне до нудоти [9, с. 403].

У першому випадку словосполучення *drive bar* має словниковий відповідник *штанга-штовхач*. Однак під впливом контексту відповідник змінено на словосполучення *силова шина*, що має схожу семантику.

У другому випадку словосполучення *gravitational energy* перекладене словом *тяжіння*, яке замінило словниковий відповідник *гравітаційна енергія* для полегшення сприйняття та економії простору.

Також контекстуальна заміна терміну іншою термінологічною одиницею відбувається на основі переосмислення та смислового розвитку:

The world's first ecologically sound wheel-spin there [6]. – Це перший у світі екологічний скрип покришок [13].

Словосполучення *wheel-spin* перекладається у словнику як *пробуксовка коліс*. Але дослівний переклад, а саме звук *пробуксовки коліс*, є неадекватним, тому у даному випадку відбувається розгортання думки та заміна цього терміну на інший термін – *покришка*, адже саме ця деталь машини створює скрип при пробуксовці.

Іншим напрямком контекстуальної заміни є заміна терміна загальноновживаним словом. Таких випадків значно більше і зумовлено це тим, що для термінологічної лексики поява у художніх творах та засобах масової інформації не є характерною. Прикладами заміни терміна загальноновживаними словами можуть слугувати наступні речення:

It barely had enough power to challenge the most rotten chassis [7]. – Йому не вистачало потужності, щоб кинути виклик старезним іржавим колімагам [14].

They make a heat sealer for that [3, с. 78]. – Для цього роблять спеціальний апарат [8, с. 82].

При контекстуальній заміні вибір відповідника може здійснюватися на основі метафоричного переносу:

There's a new boot lid, there are lumps on the bonnet, and there's a new radiator grille [6]. – Нова кришка багажника, на капоті виступи, де приховані зябра [13].

У даному випадку слово *зябра* набуває термінологічного значення, що базується на метафоричному переносі. Такий термін може стати сленговим словом і використовуватися спеціалістами вузької галузі знань, молоддю та автомобілістами.

У випадку контекстуальної заміни термінологічної одиниці можуть замінюватися не загальноновживаним словом, а абстрактними фразами що вказують на існування предмету чи виконання дії, не уточнюючи її. Яскравим прикладом такого перекладу є наступне речення:

They build up a static charge of their body and when they touch either the gas tank lip or the filling nozzle, than that will ignite the gas and cause the explosion [4]. – Внаслідок цього утворюється статична напруга (а) і коли вони торкаються шланга чи ще чогось іншого, бензинові випарування можуть вибухнути [11].

Заміна термінологічних одиниць загальноновживаними словами призводить до процесу детермінологізації. Такий процес зустрічається нечасто, оскільки головною метою перекладача є якомога точна передача значення терміну мовою перекладу.

Більшість детермінологізованих одиниць є однокомпонентними термінами, інколи серед таких одиниць зустрічаються і двокомпонентні:

To get a bigger spark, Jamie connects a device called a Jacob's ladder [5]. – Щоб отримати більшу іскру, Джеймі взяв пристрій, який називається петлею Якоба [12].

We've got to locate the error in make-up and correct it – and we've got ten days to do it in [5]. – Ми мусимо знайти слабке місце в конструкції і виправити його – на це в нас лишилося десять днів [12].

Під час перекладу художніх творів та матеріалів ЗМІ, особливо науково-популярного жанру, деякі лексичні одиниці набувають термінологічного значення. Це, перш за все, зумовлено контекстом, інколи таких вибір залежить від перекладача. Термінологізовані одиниці зустрічаються ще рідше, ніж детермінологізовані, і налічують 0.7% від загальної кількості досліджуваного матеріалу. У наступному реченні слово *tase*, що означає *булава*, перекладено словом *важіль*, в результаті чого інформацію, яку несе в собі це речення, було значно змінено:

Towards that, as yet, I had only my iron tase [1, с. 56]. – Єдиною моєю зброєю в цих пошуках був залізний важіль [10, с. 85].

Вплив контексту може проявлятися не лише у заміні термінів іншими термінологічними одиницями та загальноновживаними словами. Трапляються випадки, коли терміни вилучаються з тексту, якщо це можливо і не порушується його змістовна цілісність. Вилучення терміну з контексту може бути повним, або частковим. У випадку однокомпонентних термінів, вони вилучаються повністю:

For a space I could not understand it, and then I knew that it must be the red weed from which this faint irradiation proceeded [2, с. 136]. – Спершу я не міг зрозуміти, звідки воно взялося, а тоді здогадався, що це, мабуть, від червоної трави [9, с. 425].

Багатокомпонентні терміни можуть бути повністю вилученими з контексту (а), але у більшості випадків багатокомпонентні терміни втрачають лише певний компонент, чи декілька компонентів, що призводить до втрати певного змісту (б):

(а) *In one place the woodmen had been at work on Saturday; trees, felled and freshly trimmed, lay in a clearing, with heaps of sawdust by the sawing-machine and its engine [2, с. 71]. – На галявині недалеко від парового тартака лежали між купами тирси зрубані, й свіжообтесані дерева [9, с. 398].*

(б) *It was put in a special sealed container [3, с. 49]. – Його мозок передали у спеціальному контейнері [8, с. 35].*

This is a radio transmitter, you plug it in and it converts at DC voltage and there come the microwaves [4]. – Це радіопередавач, до нього підходить напруга і виходять хвилі надвисокої частоти [11].

Таким чином, контекст має велике значення при перекладі термінів. Не завжди термінологічні одиниці пере-

кладаються відповідними термінами української мови. Виходячи зі стилістичних та прагматичних міркувань, термінологічні одиниці можуть бути замінені іншими термінами, або загальноживаними словами. В останньому випадку терміни можуть детермінологізуватися. Інколи загальноживані слова можуть набувати термінологічного значення, а терміни можуть взагалі вилучатися з контексту. Вибір відповідника багато у чому залежить від перекладача, який повинен намагатися найбільш точно передати значення мовних одиниць у мові перекладу.

Література:

1. Wells H.G. The Time Machine. – Rockville, MD : Arc Manor, 2008. – 108 p.
2. Wells H.G. The War of the Worlds. – Rockville, MD : Arc Manor, 2008. – 180 p.
3. Asimov Isaac. I, Robot. – Reprinted in the UK by Voyager, 2001. – 256 p.
4. Mythbusters Season 1 Episode 2 “Cell phone destruction” [en] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5128051>
5. Mythbusters Season 4 Episode 6 “Cell phone on airplanes” [en] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5128051>
6. Top Gear Season 2 Episode 1 [en] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/127648>
7. Top Gear Season 2 Episode 2 [en] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/127648>
8. Азімов А. Я, робот: Науково-фантастичні оповідання / Айзек Азімов; пер. з англ. Д. Грицюк. – Київ : Веселка, 1987. – 271 с.
9. Веллс Г. Війна світів / Герберт Джордж Веллс; пер. з англ. Д. Паламарчук // Машина часу. – Х. : Фоліо, 2003. – С. 333–469.
10. Веллс Г. Машина часу / Герберт Джордж Веллс; пер. з англ. М. Іванов // Машина часу. – Х. : Фоліо, 2003. – С. 33–106.
11. Руйнівники міфів / Mythbusters Сезон 1 Епізод 2 “Cell phone destruction” [uk] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5040351>
12. Руйнівники міфів / Mythbusters Сезон 4 Епізод 6 “Cell Phones on Planes” [uk] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/5040351>
13. Топ Гір / Top Gear Сезон 2 Епізод 1 [uk] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/227464>
14. Топ Гір / Top Gear Сезон 2 Епізод 2 [uk] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до файлу: <http://www.ex.ua/view/227464>